

LIMBA CA *WELTANSCHAUUNG* ÎN DIALOGUL INTERCULTURAL CONTEMPORAN

Conf. univ. dr. Doina BUTIURCĂ
Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș

Abstract

Weltanschauung is a kind of implicit „vision” of the world that does not necessarily reveal itself at first sight but manifests itself in terms of depth of the language. At this level of arriere-plan linguistic phenomena, names are marked by certain existential, metaphysical categories. These are the groups considered by the linguist from a dual perspective: as elements that update the history of a language on the one hand, and the history of a mentality, a cultural aspect, philosophical...on the other side.

Key words: *Weltanschauung*, world vision, language, metaphysical categories

Preliminarii

Este unanim acceptat faptul că filozoful Imanuel Kant a utilizat pentru prima dată în cultura europeană, conceptul de *Weltanschauung*, prin care definea în *Critica facultatii de judecare*, (1790) ideea generală de „viziune” asupra existenței și punea, astfel, în valoare puterea de percepție a lumii dobândită empiric. Literal, *Weltanschauung* (s.n.) înseamnă „privire înspre lume”. *Marele Dicționar de neologisme* definește conceptul drept „ansamblu de cunoștințe despre gândirea, sentimentele, voința și comportamentul omului, despre experiență; imaginea despre lume și existența umană ca un tot unitar. [Pr. velt-ân-ș-a-] (din germ. *Weltanschauung*).” Din mediul intelectualității germane, conceptul s-a extins în cultura anglo-americană, unde circulă cu accepțiunea de „viziune asupra lumii”, din anul 1868. Iată ce scria David K. Naugle: „, This concept, indeed, had legs. Given its prominence, it was impossible for it to remain isolated on the Continent for long. Soon it crossed the channel to Great Britain and made its way across the Atlantic to the United States.” Sub influența romantismului, perioada de după 1930 conferă conceptului o accepțiune psihanalitică: inteligența este productivă într-un mod dublu – considera Shelling - fie utilizată orbește și inconștient, fie în mod liber și conștient; este inconștientă în *Weltanschauung* și conștientă în „factorul de productivitate”. Pentru Heidegger, *Weltanschauung* este „imagine despre lume”, opusă filozofiei științifice – aceasta din urmă fiind singura în măsură să contribuie la cercetarea fenomenelor, a manifestării. În antologia operei lui Carl Gustav Jung - *Puterea sufletului* – publicată de Suzana Holan, în 1994, autoarea mentiona faptul că termenul *Weltanschauung* nu prea poate fi tradus într-o altă limbă, ceea ce înseamnă că el are și un aspect strict psihologic (nu se referă numai la o anumită concepție asupra lumii...ci și la un „mod de a privi lumea”): „Cuvântul filozofie - nota traducătoarea - are ce-i drept, o conotație asemănătoare, dar exclusiv intelectuală, pe când cuvântul *Weltanschauung* se referă la toate felurile posibile de atitudine față de lume, inclusiv la atitudinea filozofică”(Suzana Holan,1994: p.13). În cultură se vorbește despre un *Weltanschauung* religios, idealist, estetic, realist, romantic, practic, lingvistic etc. Nota comună a acestei tipologii atât de complexe este ideea de „atitudine”, pe care Suzana Holan o numește „atitudine conceptual formulată”.

David K. Naugle abordează în studiul său, intitulat *Original Worldview Thinkers in Protestant Evangelicalism*, semnificația conceptului în contextul religiei protestante, evidențiind contribuția adusă de Orr și Abraham Kuyper. James Orr (1844-1913) - teolog presbiterian scoțian, apologet, ministru și Abraham Kuyper (1837-1920) - teolog olandez și om de stat de orientare neo-calvinistă introduc termenul de *Weltanschauung* în gândirea creștină reformată, pe care și-l însușesc din mediul intelectualității europene. Cercetările din domeniul religios i-au permis lui Orr oportunitatea de a conjuga, prin lucrările sale religia creștină și „viziunea asupra lumii” - în general, asupra lumii creștine, în special. Apologetul considera că noțiunea de *Weltanschauung* i-a permis să formuleze o definiție creștină a realității și nu în ultimul rând, să valideze într-un sistem coerent toate elementele fundamentale ale creștinismului.

Carl Gustav Jung analizează conceptul din perspectiva psihologiei analitice, realizând diferențierile necesare în contextul unor relații complexe: relația atitudine - idee - *Weltanschauung*; relația conștient - inconștient – inconștient colectiv etc (în traducerea versiunii germane, Suzana Holan realizează distincția între *conștient* - ca parte a psihicului diferită de *inconștient* – și *conștiință*, în sens filozofic. Utilizează termenul *conștientă* și pentru starea de a fi conștient a subiectului sau a obiectului.). Cu sensul de imagine pe care omul gânditor și-o face despre lume, *Weltanschauung* își aduce aportul la metamorfozele profunde ale ființei, în concepția lui Jung: „...nu este indiferent dacă avem sau nu un *Weltanschauung* și ce fel de *Weltanschauung* avem, deoarece nu ne formăm pur și simplu o imagine a lumii, ci această imagine, repercutându-se asupra noastră, ne formează și pe noi”(C.G.Jung, 1994: p.18).

Cadrul teoretic

Ființa umană nu poate participa la cunoașterea lumii, a propriei identități înafara limbii. A demonstrat-o Humboldt, în descendența idealismului hegelian. Într-o scrisoare adresată prietenului său, Wolf, filozoful prusac scria: „... am găsit cheia cu care pot explora toate adâncimile universului: limba”. Cu mult timp înainte de a studia în Franța, își construise o filozofie inedită pentru o nouă știință a omului. Această antropologie își propunea o abordare a ființei privită prin prisma dualității sale structurale: externă, cu referire la simțuri (văzul, auzul, configurația corpului și limbă) și internă (privitoare la pasiuni și imaginație). Revelația mărturisită a filozofului constă în faptul că limba – departe de a fi simplu instrument, așa cum fusese clasată inițial – trebuie definită dintr-o perspectivă intrinsecă de abordare. La acest nivel intern de structură, un idiom nu poate participa la cunoașterea lumii, a propriei identități a ființei, înafara gândirii. Renunțând total la perspectiva logicist-instrumentalistă, dominantă în tradiția lingvistică europeană, Humboldt afirmă primatul forței *intelectual- creatoare* a limbajului. Detașându-se de tradiția lui Giambattista Vico, susține ideea unei *energii primare*: limbajul nu este o ipostază mecanică și statică (*Ergon*), „...ci o activitate (*Energiea*) [...]. Faptul în sine de a califica limbile drept activitate a spiritului (*Energiea*) este o expresie perfect justă și adecvată, pentru că ființa spiritului este act și nu poate fi concepută decât ca atare”. Ca formă interioară a unei limbi, *energeia* este anterioară oricărei articulații. Este principiul primar, indestructibil al fiecărei ființe. Faptul de a vorbi (*die Rede*) are de asemenea, un caracter primordial, în raport cu limba.

Revelația gânditorului este aceea a aspectului creativ infinit al limbii - atât sub raport gramatical cât și lexical - prin care resursele limitate ale vorbitorului pot fi amplificate și reîmprospătate. Este ideea novatoare ce va suscita mai târziu, interesul lingviștilor generativiști care vor situa opera lui Humboldt la locul cuvenit.

Am început prin a vorbi de *energeia* și *ergon*, nu de *Weltanschauung* și am evitat să punem o întrebare: este oare limba o modalitate de permanentă modelare a realității și o „viziune” creatoare asupra individului și a lumii? Gândită în articularea sa internă, *energeia* este capacitatea creativă inerentă vorbitorului – ascultător. Conceperea limbajului nu ca „instrument de reflectare a realității și de comunicare interumană, ci ca esență a naturii umane și cadru unic de manifestare a umanului” este unul dintre „elementele fecunde” ale moștenirii humboldtiene, semnalat de Eugen Munteanu”(E. Munteanu, 2009: p.63), pe care lingviștii europeni l-au ignorat o perioadă îndelungată. Dintr-o perspectivă generalizantă, un idiom devine un *Weltanschauung* în situația când vorbitorul își formulează conceptual sau intuitiv propriul sistem de gândire, iar conținuturile limbii sunt orientate spre o anumită finalitate. În concepția humboldtiană „evoluția organismului lingvistic nu este determinată cauzal și mecanic de condițiile materiale...ci întotdeauna de o cauză finală, adică de un scop concret al ființei umane vorbitoare sau al comunității căreia îi aparține”(E. Munteanu 2009: p.64). Este un proces fundamentat pe o idee. În absența acestei idei ce individualizează ființa umană, un poem, o operă, un curent literar în câmpul culturii, registrul imaginarului nu ar avea forța intelectual-creatoare concepută de Humboldt și nici nu ar promova o „viziune asupra lumii”. Motivul este de natură psihologică în sensul concepției lui Jung („...un om nu poate să vadă lumea fără să se vadă pe sine însuși – nota K. G. Jung în *Puterea sufletului. Prima parte. Psihologia analitică* - Să ai un *Weltanschauung* înseamnă să-ți formezi o imagine a lumii și a ta însuși, să știi ce este lumea și cine ești tu.”). Poate fi de natură estetică, în condițiile în care, pe o treaptă mai înaltă a activității intelectual - creatoare, din energia primară derivă arta, mitologia, literatura etc...

Vorbim despre un *Weltanschauung constient* în limbă, din câteva considerente selectate din aceeași sursă humboldtiană. 1). Există în ființa noastră o energie diferită de cea a animalelor, datorată facultății omului de a vorbi. Este o energie care se manifestă în vorbire, izbucnind în om „dumnezeiește de liber”. Limbajul articulat „se smulge din piept – nota Humboldt – pentru a trezi într-un alt individ un răsunet ce se întoarce la urechi”. Această energie lingvistică deosebește omul de celelalte organisme vii, ce rămân definibile în limitele unor forțe primare. Prin limbajul articulat, energia noastră spirituală devine funcțională, exteriorizând concepția despre lume, mentalitatea unui popor. Kant avea în vedere „imaginația poetică”, fără a corela într-un fel sau altul această stare a ființei cu limbajul: „Diferitele senzații de plăcut sau neplăcut se întemeiază nu atât pe însușirea lucrurilor exterioare, care le provoacă, cât pe sentimentul de plăcere sau neplăcere trezit de acestea, propriu fiecărui om” - nota filozoful. Pentru prima dată, această „imaginație poetică” își află fundamentul său firesc, în limbaj, prin opera lui Humboldt, pentru care, orice mod al percepției subiective a obiectelor trece cu necesitate în constituirea și folosirea limbii. 2.) Humboldt acordă o atenție aparte „formeii interne a limbii” (*das innere Sprachform*) în raport cu materia. Materialul pasiv pentru organizarea formală a limbajului îl reprezintă sunetele. Acest *innere Sprachform* este structura semantică și gramaticală ce cuprinde modelele și regulile impuse, materialul brut al vorbirii aparține - pe de o parte omului, iar pe de altă parte,

reprezintă „identitatea” unică și irepetabilă a unei limbi. Eugen Munteanu a rezumat conceptul de „formă internă a limbii” teoretizat de Humboldt, evidențiind, în tradiția studiilor realizate de E. Coșeriu, cele trei accepțiuni: modalitate specifică de înțelegere a realității; 2.) raport particular al unei „limbi istorice” cu realitatea extralingvistică; 3.) principiul formativ intern, unic ce conferă unei limbi individualitate.

Limba ca *Weltanschauung*

Humboldt considera în cunoscuta sa lucrare *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts* (1836) că limbajul [germ. *Sprache* înseamnă deopotrivă „limbă”, și „limbaj”] nu a apărut din nevoia de comunicare cu Celălalt, ci din necesitatea interioară de a „procura” intuiția lucrurilor. Caracterul limbii nu este pur instrumental. Conștiința intră în contact cu lucrurile doar prin intermediul limbii, așa încât limbile sunt acele „identități” care construiesc realitatea; fenomenul se produce diferit de la o cultură la alta. Este motivul pentru care, la nivelul dialogului intercultural, comunicarea suferă distorsiuni impuse de cultura diferită a vorbitorilor sau de tipul de reprezentare. Menținându-ne în aceeași descendență humboldtiană, o limbă nu este un conglomerat de cuvinte și de reguli gramaticale ci un mod de re-construcție a lumii („limitele limbajului meu semnifică limitele lumii mele.”– nota Ludwig Wittgenstein, 1991: p. 102).

În comunicarea interculturală, aspectele privind limba ca *Weltanschauung* devin mult mai complexe, datorită faptului că emițătorul este supus unei triple condiționări: față de natura propriei forțe „intelectual-creatoare”, față de codul lingvistic normat prin legi (fonetice, lexicale și semantice, morfologice, ortografice și ortoepice), limitativ în sine, și față de cultura specifică a vorbitorilor. În fiecare limbă există o multitudine de sintagme intraductibile. Care sunt echivalenții „perfecti” ai termenului *Weltanschauung* în limbile engleză, română sau maghiară și/ sau ai cuvintelor „doină”, „dor”, „bucium”, a expresiei idiomatice „a lua la rost” în limbile germană și engleză? Emil Cioran (E. Cioran 1995 : p.259) nu găsea traducerea potrivită în limba franceză, a numelui „noimă”, a verbului „mă frământ”etc. În limba arabă, *kalim* are sensul de „interlocutor”, dar și de „rănit”. Ce este dialogul în mentalitatea arabă, dacă nu „rănire”, „marcare” reciprocă a vorbitor-receptorului cu propria limbă? Ca tip de relație semantică, *sinonimia* este, fie și numai parțial, o altă sursă de individualizare a „viziunii” despre lume. Nadia Angelescu pune în evidență câteva „curiozități” lingvistice aparținând culturii arabe. Pentru „leu”, „cămilă”, „sabie” etc limba arabă posedă un număr impresionant de sinonime provenite din surse culturale multiple (elemente lexicale din Coran, cuvinte provenite din poezia arhaică, din mediul beduin arhaizant etc). Sunt cuvinte care aparțin unor epoci diferite, unor graiuri diferite. Conform principiului iconicității, unui „obiect” este necesar să-i corespundă un singur nume. În virtutea principiului enunțat, o bună parte dintre „sinonimele relative” ar putea fi gândite din perspectiva unei antropologii culturale. Substantivul „casă” este marcat în limbile română și franceză de anumite categorii tipologice și/ sau culturale: 1. locuință, cămin, domiciliu, adăpost; 2. clădire, imobil, construcție; 3.familie, dinastie, neam; 4. întreprindere, firmă. Oprindu-ne fie și numai asupra acestor exemple, observăm că lexicul cuprinde anumiți termeni care sintetizează forme de cultură, tipologii specifice unui anumit areal geografic/

unui timp istoric determinat etc, cuprinde termeni intraductibili care unicizează gândirea/concepția metafizică. Este un tip de „viziune” implicită asupra lumii ce nu apare cu necesitate la prima vedere, ci se manifestă în planul de profunzime al limbii, prin ceea ce Whorf numea (în aceeași descendență humboldtiană) „criptotipuri”. La acest nivel al fenomenelor lingvistice de arrière-plan, numele sunt marcate de anumite categorii existențiale, metafizice. Sunt categorii pe care lingvistul le va aborda dintr-o dublă perspectivă: ca elemente ce individualizează istoria unei limbi, pe de o parte, istoria unei mentalități, a unui aspect cultural, filozofic ...pe de altă parte. Valorile diferă de la dimensiunea comunicațională aflată într-o relație de moment cu prezentul, la dimensiunea etimologică, unde se unicizează sensurile profunde ale lucrurilor și ale lumii. Este stratul primordial, în care Platon intuia „limba originară”(„limba zeilor”), în dialogul *Cratylus*, pe care o deosebea de „limba oamenilor”.

La fel de numeroase sunt exemplele de „criptotipuri” oferite de morfologie. Stratul primordial al limbii latine indica genul masculin pentru substantive ca: „agricola”, „nauta”, „poeta”, deși latina gramaticilor le includea în paradigma numelor feminine de declinarea I. Numele de arbori erau de genul feminin în „viziunea despre lume” a latinului trăitor într-o deplină simbioză cu Cosmosul, chiar dacă „limba derivată”(Andrei Pleșu) indica genul masculin și declinarea a II-a. Whorf oferea ca exemplu genul din limba engleză, marcat înainte de toate, la pronume: *he, she, it* desemnează animale de categorii variate, fără a avea o motivație explicită. Formele lingvistice ale categoriei „timp” în limba hopi sunt încadrate în aceeași categorie a „criptotipurilor”. Limba hopi nu marchează atât timpurile gramaticale trecut-prezent și viitor cât valorile aspectuale (acțiuni momentane, continue, repetate). Nici logica și nici etimologia nu justifică motivele acestei clasificări, ci doar valoarea existențială, metafizică a numelui - ce nu poate fi marcată cu instrumentele gramaticii. În termenii lui Platon spus, și mai presus de orice idee protocronistă, fiecare limbă are un *daimon* al ei. La aceste aspecte făcea referire Humboldt în 1836 când afirma că „Din toate limbile pot fi deduse trăsăturile caracterului național.”

Bibliografia

Angelescu, Nadia, *Langage et culture dans la civilisation arabe*, traducere din limba română Viorel Vișan, l' Harmattan, Paris, 1995.

Cioran, Emil, *Scrisori către cei de-acasă*, Editura Humanitas, București, 1995.

Humboldt, Wilhelm von, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, București, 2008.

Jung, Carl Gustav, *Puterea sufletului*, antologie, texte alese și traduse din limba germană de dr. Suzana Holan, Editura Anima, București, 1994.

Kant, *Despre frumos și bine*, selecție, prefață și note de Ion Ianoși, Editura Minerva, București 1981.

Munteanu, Eugen, *Câteva reflecții asupra receptării ideilor humboldtiene în opera lui Alexandru Philippide*, în *Philologica Jassyensia*, anul V, nr.1(9), Iași, 2009.

Noica, Constantin, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, București, 1987.

Tonoiu Vasile, *Obstacolul limbii*, Editura Academiei Române, București, 2006.

Wald Lucia și Nadia Anghelescu, *Teorie și metodă în lingvistica din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea. Texte comentate*, Universitatea București, 1984.

Whorf, B.I., *Linguistique et anthropologie: Les origines de la sémiologie*, traducere în limba franceză de C. Carne, Denoël, Paris, 1969.

Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus logico-philosophicus*, Editura Humanitas, București, 1991.

Dicționare

Marcu Florin, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum, București, 2008.